

Christian C. Sahner

MARTIRII CREȘTINI SUB ISLAM

Violența religioasă și formarea lumii musulmane

Cu un post-scriptum al autorului la ediția românească

Traducere din limba engleză de Andrei Macar

Ediție îngrijită de Dragoș Mîrșanu

DOXOLOGIA

Iași, 2026

[Iisus a spus mulțimilor:] „Dar, mai înainte de toate acestea, își vor pune mâinile pe voi și vă vor prigoni, dându-vă în sinagogi și în temnițe, ducându-vă la împărați și la dregători, pentru numele Meu. Și va fi vouă spre mărturie. Puneți deci în inimile voastre să nu gândiți de mai înainte ce veți răspunde; căci Eu vă voi da gură și înțelepciune, căreia nu-i vor putea sta împotrivă, nici să-i răspundă toți potrivitii voștri. Și veți fi dați și de părinți și de frați și de neamuri și de prieteni, și vor ucide dintre voi, și veți fi urâți de toți pentru numele Meu; și păr din capul vostru nu va pieri. Prin răbdarea voastră veți dobândi sufletele voastre.”

Luca 21, 12-19

Nu spuneți despre cei omorâți pe calea lui Dumnezeu că sunt morți,
căci ei sunt vii, însă voi nu vă dați seama!

sura al-Baqara 2, 154

Cuprins

Cuvânt înainte	9
Mulțumiri	11
Listă de abrevieri	13
Notă către cititor	14
INTRODUCERE: Martirii creștini sub islam.....	15
1. Hagiografia ca instrument de cunoaștere a istoriei sociale	24
2. Viețile martirilor: o prezentare generală	30
3. Toleranța și intoleranța în islamul medieval	42
4. Structura cărții	46
I. CONVERTIREA LA ISLAM	
ȘI REVENIREA LA CREȘTINISM	51
1. Schimbarea religioasă în Orientul Mijlociu de după cucerire: o prezentare generală	56
2. Coerciția, captivitatea și convertirea	63
3. Convertiri controversate la islam	73
4. Convertirea și familiile mixte religios	91
5. Concluzii	112
II. CONVERTIREA DE LA ISLAM LA CREȘTINISM	115
1. Apostazia propriu-zisă în islamul timpuriu: o privire de ansamblu	116
2. Apostazia lui Antonie al-Qurashī	120
3. Apostazia propriu-zisă în Caucaz	131
4. Apostazia propriu-zisă în Irak, al-Andalus și Egipt	141
5. Un Constantin musulman	147
6. Concluzii	157

III. BLASFEMIA ÎMPOTRIVA ISLAMULUI	163
1. Blasfemia în islamul timpuriu: o prezentare generală	166
2. Dispute teologice, blasfemie și martiriu	172
3. Martiriul lui Petru din Capitolias	178
4. Blasfemia în Cordoba	191
5. Concluzii: S-a confruntat al-Andalusul cu „problema blasfemiei”?	208
IV. JUDECAREA ȘI UCIDEREA MARTIRILOR CREȘTINI	217
1. Urmărirea penală a martirilor	221
2. Pedepsele coranice împotriva martirilor	230
3. Pedepsirea prin ardere	236
4. Concluzii: Formarea unei societăți persecutoare?	255
V. CREAREA SFINȚILOR ȘI A COMUNITĂȚILOR	265
1. Viețile martirilor ca răspunsuri la convertire: martirul și apostatul	267
2. O casă divizată	282
3. Sunt melkiții creatorii cultului neomartirilor?	298
4. Concluzii	316
CONCLUZII GENERALE: Constituirea lumii islamice	319
ANEXA 1: Comparație între mărturiile creștine și cele musulmane despre martiriu	333
ANEXA 2: Glosar de nume și cuvinte-cheie	347
POST-SCRIPTUM LA EDIȚIA ROMÂNEASCĂ	363
Lista ilustrațiilor	373
Hărți	375
Bibliografie	379
Indice de nume	441

Cuvânt înainte

Unii cititori vor deschide această carte căutând răspunsuri privitoare la neliniștile care zguduie în prezent Orientul Mijlociu. Sper că este interesantă și folositoare pentru ei. Totuși, țelul meu nu a fost acela de a scrie o istorie care leagă trecutul de prezent. Cu excepția acestor puține cuvinte introductive (și a unor gânduri risipite în concluzii), prezentul volum nu se angrenează în comparații între violența religioasă din epoca islamică timpurie și violența din prezent. Asemenea comparații sunt legitime – atât pentru similaritățile, cât și pentru diferențele pe care le dezvăluie –, dar acesta este un exercițiu care mai bine rămâne să fie făcut altădată, de un alt cercetător.

Munca de cercetare pentru această carte a început în anul 2011, chiar în perioada când mișcarea de protest cunoscută ca „Primăvara arabă” a început să se răspândească în toată regiunea. În anii care au urmat, acest moment de optimism a făcut loc dezordinii politice și conflictelor dintre diferite grupări. De mare impact a fost apariția Statului Islamic și persecuția exercitată de acesta asupra comunităților creștine străvechi și a altor minorități din Siria și din Irak. Să fiu martorul acestor evenimente era ca și cum aș fi auzit ecourile unei lumi medievale pe care am întâlnit-o în cercetările mele: sclavie în masă, taxe împovărătoare, convertiri forțate, răstigniri și altele lucruri mult mai rele. Deși Statul Islamic pretindea că reînvie tradițiile califatului timpuriu, era limpede că adeseori le interpreta greșit și exagerat și le răstălmăcea, astfel încât să se potrivească agendei lui moderne. De asemenea, am observat creștini care au revenit la practicile înaintașilor medievali, venerând ca sfinți și martiri victimele violenței religioase recente.

Este important să recunoaștem aceste paralele simbolice încă de la început. Totodată, cartea aceasta încearcă să spună o altă poveste:

ea vrea să ofere prima istorie cuprinzătoare a martiriului creștin în secolele de formare de după apariția islamului, fenomen în mare parte necunoscut nu doar publicului larg, ci și multor specialiști din mediul academic. Privind mai larg, cartea urmărește să exploreze modul în care violența a configurat relațiile dintre musulmanii timpurii și supușii lor creștini, rolul pe care constrângerile și vărsările de sânge l-au avut sau nu în răspândirea inițială a islamului, și modul în care creștinii au ajuns să se definească ca minoritate asediată în noul univers musulman. Acestea sunt niște întrebări centrale pentru studiul islamului timpuriu și al creștinismului din Orientul Mijlociu, în sens mai larg, dar găsirea unor răspunsuri clare pentru ele poate să fie surprinzător de dificilă.

În paginile următoare, mă aștept ca cititorii de toate orientările religioase și politice să găsească unele aspecte de lăudat, iar altele de contestat. Ca istoric, intenția mea este să prezint trecutul cât mai precis cu putință, nu pe baza convingerilor personale, ci pe baza unei analize raționale și a unei abordări echilibrate a izvoarelor. Voi considera că această carte a fost un proiect de succes dacă va reuși să îi impulsioneze pe cititori să afle mai multe despre bogata istorie a creștinilor din Orientul Mijlociu, mai ales în ceea ce privește relația lor cu musulmanii. În aceste vremuri tulburi, este important să ne reamintim că, de-a lungul veacurilor, pacea a definit această relație într-o măsură mai mare decât vărsarea de sânge.

Mulțumiri

Această carte a început ca teză de doctorat în cadrul Departamentului de Istorie de la Universitatea Princeton. În timpul studiilor mele de acolo, am avut parte de cei mai buni îndrumători, precum Peter Brown și Michael Cook, care sunt mari savanți, dar mai ales buni mentori. Pe lângă faptul că m-au ghidat pe parcursul întregii teze, au citit și au evaluat versiunile revizuite ale manuscrisului. John Haldon și Robert Hoyland au evaluat teza de doctorat originală și mi-au oferit sprijin constant.

Garth Fowden, Elizabeth Key Fowden, Luke Yarbrough și doi recenzori anonimi de la Princeton University Press au citit prima versiune a întregii cărți, ajutându-mă să evit nenumărate erori și propunându-mi modificări care mi-au clarificat propriile idei. Uriel Simonshon a citit capitolele 1 și 2, Maribel Fierro a citit capitolul 3, Mathieu Tillier și Andrew Marsham au citit capitolul 4, iar Philip Wood a citit capitolul 5. Comentariile lor au contribuit semnificativ la consolidarea versiunii finale. De-a lungul anilor, am profitat, de asemenea, de întrebările și criticile publicului din Beirut (Université Saint-Joseph), Toruń, Viena, Paris, Varșovia, Münster, Princeton, Notre Dame, New York (New York University), Beersheba, Baylor, Oxford și Cambridge. De prisos să mai spun că toate greșelile rămase sunt ale mele. O versiune inițială a capitolului 2 a fost publicată în *Journal of the American Oriental Society* 136 (2016), fiind reprodusă aici cu permisiunea generoasă a editorilor.

Aș dori să le mulțumesc următorilor profesori și colegi care au contribuit la finalizarea acestei cărți, fie mai puțin, fie mai mult: Sean Anthony, David Bertaina, André Binggeli, Betsy Brown, regretata Patricia Crone, regretatul Slobodan Ćurčić, regretatul Robert Gabriel, George Kiraz, Mustafa Mahfuz, Emmanuel Papoutsakis, Helmut Reimitz, Michael

Reynolds, Peter Sarris, John Slight, Stephen Shoemaker, Kenneth Wolf și Fritz Zimmermann. Îi mulțumesc și lui Shane Kelley pentru hărțile de calitate pe care le-a realizat.

De-a lungul anilor, cercetările mele au beneficiat de sprijinul următoarelor instituții academice: la Oxford, Rhodes Trust; la Princeton, Departamentul de Istorie, Centrul Seeger pentru Studii Elene, Grupul pentru Studierea Antichității Târzii, Centrul pentru Studierea Religiiilor, și Programul de studii despre Orientul Apropiat, împreună cu Departamentul Educației al SUA; la Beirut, Institutul Francez din Orientul Apropiat; la Amman, Centrul American pentru Cercetări Orientale; iar la New York, Fundația Harry Frank Guggenheim. Aș dori să le mulțumesc în mod special directorului și membrilor din St John's College, Cambridge, unde am petrecut doi ani încântători ca cercetător, având timp suficient pentru a finaliza acest proiect și pentru a explora altele noi. De asemenea, le sunt recunoscător pentru sprijin și noilor mei colegi de la Faculty of Oriental Studies și de la St Cross College, Oxford. Le mulțumesc și lui Fred Appel, Debbie Tegarden, Elisabeth A. Graves și echipei de la Princeton University Press pentru că s-au îngrijit cu profesionalism ca această carte să vadă lumina tiparului.

Un cercetător este atât de bun pe cât este compania intelectuală de care se bucură. Având în vedere aceasta, mă consider norocos că am devenit prieten cu Thomas Carlson, Simon Fuchs, Nick Marinides, Jacob Olidort, Jack Tannous, Lev Weitz și Luke Yarbrough. Aceștia mi-au oferit în permanență idei și încurajări în perioada petrecută la Princeton, dar și după aceea. Le sunt deosebit de recunoscător lui Thomas, Nick și Lev pentru ajutorul acordat la verificarea finală a traducerilor.

Mulți alți prieteni au făcut acești ani de studiu și de scriere să fie fructuoși și fericiți. Între Maplewood, Princeton, Oxford, New York, Cambridge, Damasc și Beirut sunt prea mulți ca să-i mai amintesc cu numele, dar am încredere că ei sunt conștienți de afecțiunea pe care le-o port. În cele din urmă, rămâne să îi mulțumesc familiei mele – tata, mama, Duncan, Elizabeth și Tom, care m-au susținut cu dragostea și încurajările lor la fiecare pas.

Institutul Oriental
Universitatea Oxford
Noiembrie 2017

Introducere

Martirii creștini sub islam

Epoca islamică timpurie reprezintă unul dintre cele mai mari puncte de cotitură din istoria umanității. În numai câteva generații, armatele musulmane s-au ivit din Peninsula Arabică și au întemeiat un califat care se întindea de la Oceanul Atlantic până în Punjab. Astăzi vedem aceste teritorii ca fiind centrul „lumii islamice”, dar în primele secole de după cuceriri situația era cu totul diferită. Musulmanii reprezentau o minoritate demografică în multe dintre regiunile pe care le controlau. De exemplu, în Egipt, Palestina și Siria, așa-numita „lume islamică” era de fapt o lume majoritar creștină, care nu avea să se schimbe în secolele următoare¹. Această carte încearcă să explice primele etape ale unui proces îndelungat prin care Orientul Mijlociu al Antichității târzii, predominant creștin, a devenit regiunea majoritar musulmană de astăzi. Ea cercetează în special rolul violenței religioase în procesul descreștinării, precum și modul în care creștinii au adoptat mentalitatea specifică unei minorități prin rememorarea violențelor.

Cartea spune povestea unui grup neglijat de martiri creștini, care au murit în urma acțiunilor oficialităților musulmane între secolele

---

¹ În ciuda acestui fapt, în literatura de specialitate există, uneori, tendința de a face referire la creștinii din Orientul Mijlociu medieval ca la niște „minorități”; e.g. Bennisson, *Great Caliphs*, 122-133 (deși, cf. 94, se admite că creștinii erau majoritari). Dar așa cum a observat un sociolog renumit, „o minoritate socială nu trebuie să fie una matematică. Un grup minoritar este un grup inferior, ai cărui membri au mai puțin control sau putere asupra propriei vieți decât cea pe care o dețin membrii unui grup dominant sau majoritar”. Aceasta se potrivește cu certitudine în cazul creștinilor din Orientul Mijlociu de după cuceriri; vezi: Schaefer, *Racial and Ethnic Groups*, 5-6. Cu privire la evoluția demografică a creștinismului în această regiune, vezi: Fargues, „Demographic Islamization”.

VII-IX d.Hr. Ei erau cunoscuți de contemporani ca „noi martiri” sau „neomartiri”², însă în ciuda acestui nume, nu era nimic nou în martiriul lor. Încă din secolul I, creștinii îi cinsteau ca sfinți pe acei membri ai comunității care au murit pentru că și-au mărturisit credința³. Toți apostolii lui Hristos, în afară de unul, au fost martirizați și multe făclii ale Bisericii primare au sfârșit în circumstanțe violente, între ei și personalități ca Ignatie al Antiohiei (m. cca 108), Policarp al Smirnei (m. cca 155) și Ciprian al Cartaginei (m. 258). Numărul martirilor avea să scadă odată cu convertirea la creștinism a împăratului Constantin cel Mare la începutul secolului al IV-lea. Pe neașteptate, același stat care se dedase persecutării creștinilor, se angajase acum să le fie protector. Totuși, în timp ce numărul martirilor pare să se fi redus în Imperiul Roman, vărsarea de sânge a continuat în afara granițelor lui. De exemplu, în Irakul și Iranul stăpânite de sasanizi, creștinii vorbitori de siriacă care au intrat în conflict cu autoritățile zoroastriene au fost uciși, fiind apoi cinstiți ca sfinți⁴. Mai mult decât atât, deși violența păgânilor asupra creștinilor a scăzut în intensitate în teritoriile romane, rivalitatea acidă dintre confesiunile creștine aflate în competiție avea să ducă la apariția cultului unor noi martiri în rândul „Bisericilor schismatice” ale imperiului. Între aceștia se numără martirii donatiști din nordul Africii și martirii miafiziziți (siro-occidentali) din nordul Mesopotamiei și din Levant⁵.

Odată cu ascensiunea islamului, creștinii s-au aflat iarăși viețuind și murind sub un stat considerat de mulți drept păgân și ostil. Aceasta a fost o experiență lipsită de armonie mai ales pentru cei care locuiau în fostele provincii ale Imperiului Bizantin, unde creștinismul se bucurase

² Despre termenul „neomartir”, vezi: Sahner, „Old Martyrs, New Martyrs”, 94-97. Despre termenul „martir” în diferite limbi ale creștinismului răsăritean, vezi: Peeters, „Traductions orientales du mot Martyr”.

³ Frend, *Martyrdom and Persecution*; Musurillo, *Acts of the Christian Martyrs*; Bowersock, *Martyrdom and Rome*; Boyarin, *Dying for God*; De Ste. Croix, *Christian Persecution, Martyrdom, and Orthodoxy*.

⁴ Brock, *Guide to the Persian Martyr Acts*; Payne, *State of Mixture*; Smith, *Constantine and the Captive Christians of Persia*.

⁵ Tilley, *Donatist Martyr Stories*; Chabot, *Chronicon anonymum Pseudo-Dionysianum*, II, 21-23, 32-36, cu termenul „neomartir” (sir. *sāhdē hadtē*) la 33.

de patronajul imperial pentru mai mult de trei sute de ani. Dintr-o anumită perspectivă, cuceririle arabe i-au readus pe acești creștini într-un cadru pre-constantinian. Ei au apelat la resurse din propria tradiție pentru a da sens noii situații dificile în care se aflau, iar cea mai puternică dintre acestea a fost martiriul. În locuri atât de felurite precum Peninsula Iberică, Egipt, Siria, Armenia sau Georgia, Bisericile locale au început să-i cinstească pe creștinii care muriseră ca urmare a acțiunilor statului omeiad și a celui abbasid. Termenul „neomartir” urmărea să sublinieze un sentiment de continuitate între suferințele prezentului și cele ale epocii de aur a martiriului, premergătoare convertirii lui Constantin⁶. Dar spre deosebire de martirii primelor secole – dintre care mulți au fost uciși pentru că fugiseră de ceea ce hagiografii au descris drept un păgânism nesfârșit –, neomartirii au fost uciși pentru că au respins o cultură și o credință care realmente îi înconjurau și pe care unii dintre ei chiar le îmbrățișaseră. Astfel, outsiderul – musulmanul – este la fel de vizibil și de prezent în martirologiile epocii respective ca și creștinii înșiși. Acești martiri formau un grup divers, incluzând monahi, soldați, negustori, preoți de țară, meșteșugari, prinți și episcopi. Ei erau femei și bărbați, tineri și bătrâni, țărani și nobili. Deși pedeapsa capitală a fost aplicată disproporționat anumitor grupuri, fiind afectat mai ales clerul, martirii proveneau din toate păturile sociale ale Orientului Mijlociu medieval timpuriu.

Având în vedere această perspectivă, există trei mari tipuri de martiri în epoca omeiadă și în cea abbasidă timpurie (pentru scopul prezentei lucrări este acoperită perioada dintre cca 660-860, de la prima moarte martirică cunoscută după venirea la putere a omeiazilor, petrecută la Damasc, și ultima creștere substanțială a numărului de martiri care a avut loc la Cordoba)⁷. Primii și cei mai numeroși sunt creștinii convertiți la islam care mai apoi au revenit la creștinism. Întrucât apostazia ajunsese să fie considerată de legea islamică un păcat capital, ei aveau să fie executați dacă erau găsiți vinovați de ea. Cel de-al doilea grup este constituit din musulmanii care se convertiseră la creștinism

⁶ Sahner, „Old Martyrs, New Martyrs”.

⁷ Pentru Gheorghe cel Negru, unul dintre primii neomartiri, vezi capitolul I, secțiunea 2. Pentru Martirii din Cordoba, ultimul dintre grupurile de martiri, vezi, în special, capitolul I, secțiunea 4 și capitolul III, secțiunea 4.

fără să fi avut anterior vreo legătură cu noua lor religie, iar cel de-al treilea, din creștinii care îl defăimaseră pe profetul Mahomed [/Muḥammad], de obicei în fața unui funcționar musulman de rang înalt. Alături de aceștia, mai poate fi menționat un număr redus de creștini care fie au fost martirizați pentru că refuzaseră convertirea forțată, fie au fost uciși în timpul războiului, când luptau împotriva arabilor, fie au murit ca urmare a violenței non-religioase.

Dacă adunăm toți sfinții neomartiri menționați în scrierile hagiografice, în calendarele liturgice și în cronici, ajungem la un număr de aproximativ 270. Totuși, acest calcul este ușor derutant deoarece include mulți sfinți martirizați în grupuri mai mari, care din acest motiv nu sunt prea bine diferențiați în consemnările istorice. Aici pot fi incluși cei Șaizeci de martiri din Gaza (un grup de soldați bizantini executați în urma cuceririi arabe a Palestinei, la sfârșitul anilor 630⁸), cei Șaizeci de martiri din Ierusalim (o cohortă de soldați bizantini uciși în timpul unui pelerinaj în Țara Sfântă din 724/725), cei Douăzeci de martiri de la Mar Saba (Mănăstirea „Sfântul Sava cel Sfințit”), aceștia fiind masacrați în urma unui raid al beduinilor asupra mănăstirii, în 788/797), cei Patruzeci și doi de martiri din Amoreea (un grup de soldați bizantini luați prizonieri după un atac arab asupra Anatoliei, în 838, care au fost executați în Irak în 845⁹) și cei Patruzeci și opt de martiri voluntari din Cordoba (executați pentru blasfemie și apostazie în capitala emiratului

---

⁸ Delehay, „Passio sanctorum sexaginta martyrum”; cu o discuție în *CMR*, I, 190-192; Pargoire, „LX soldats martyrs”; Guillou, „Prise de Gaz”.

⁹ Nu ne vom ocupa foarte mult în această carte de cei Patruzeci și doi de mucenici din Amoreea. În ciuda faptului că există bogate tradiții hagiografice (vezi: *CMR*, I, 630-632, 636-641, 676-678, 845-847), toate aceste texte au fost compuse în Bizanț și nu în califat. Mai mult, deși martirii au fost uciși, în cele din urmă, la Bagdad, ei au fost capturați în Bizanț. Cultul celor Patruzeci și doi de mucenici s-a răspândit printre creștinii din califat (vezi: Peeters, „Rabban Sliba”, 177; Nau, „Martyrologe et douze ménologes”, 73), dar era într-o mare măsură o chestiune bizantină. Uneori, vom face referire la „Versiunea G” a *Pătimirilor celor patruzeci și doi de mucenici*, alcătuită între 845-846, la scurt timp după moartea martirilor. Autorul ei este Mihail Synkellos, monah de la Mar Saba și preot al Patriarhiei Ierusalimului, care și-a petrecut ultimii ani din viață la Constantinopol. Dintre toate versiunile acestui text, aceasta se apropie cel mai mult de idealul obținerii unei perspective „non-bizantine” asupra incidentului. Pentru acest text, vezi: Vasil’evskii și Nikitin, *Skazaniia o 42 Amoriiskikh muchenikakh i tserkovnaia sluzhba im*, 22-36; pentru o discuție despre acesta, vezi: *CMR*, I, 630-632.

omeiad al-Andalus, între anii 850 și 859). Dacă îi scoatem din calcul pe acești sfinți, numărul total al martirilor individuali scade la aproape patruzeci.

Unii ar putea să se întrebe dacă este posibil să tragem concluzii generale despre o temă așa de vastă cum este „constituirea lumii islamice” pe baza unor dovezi atât de inconsistente. Într-adevăr, nu trebuie să subestimăm dificultatea reconstituirii unei perioade întregi pe baza unui număr oarecum limitat de izvoare care au supraviețuit până în prezent. Iar această provocare este încă și mai dificilă dacă avem în vedere aspectele legendare adăugate treptat în *viețile* multor martiri, care pot să facă dificilă obținerea unei imagini clare a vieții și a epocii lor. În paginile care urmează, voi explica de ce atât de multe *vieți* ale sfinților sunt plauzibile din punct de vedere istoric, și de ce trebuie să ne raportăm la ele ca la surse utile de informare despre societatea islamică timpurie. Cu toate acestea, dificultățile trebuie privite echilibrat și recunoscute încă de la început. Mai este important de adăugat aici că istoria ne oferă și alte exemple despre modul în care s-au comportat creștinii atunci când au avut de-a face cu dominația unei credințe străine, iar acestea constituie mărturii folositoare pentru evaluarea izvoarelor medievale timpurii.

I-am menționat deja pe așa-numiții martiri persani care au fost uciși de sasanizi în secolele IV-VII. Compararea acestora cu neomartirii este deosebit de folositoare nu numai datorită proximității lor geografice și cronologice, ci și pentru că reacțiile creștinilor din ambele perioade la amenințarea violenței statului au fost similare. Desigur, relatările despre zoroastrieni convertiți la creștinism și despre creștini care hulesc împotriva zoroastrismului ar putea fi, adesea, repovestite, înlocuind personajele cu musulmani și creștini, fără a-și pierde logica narativă. Acesta nu este doar rezultatul moștenirii literare comune a acestor relatări, ci și rezultatul unui mod întrucâtva consecvent în care comunitățile creștine ale Orientului Mijlociu premodern au reacționat când s-au confruntat cu aceleași presiuni religioase, culturale și sociale venite din partea conducătorilor necreștini. Cu alte cuvinte, a existat adesea un scenariu prestabilit pe care l-au urmat atât martirii, cât și biografii atunci când s-au confruntat cu violențe din partea statului.

Sunt și mai frapante paralelele cu martirii creștini ai epocii otomane timpurii – cunoscuți, de asemenea, ca „neomartiri” – care au fost cinstiți până dincolo de Balcani și într-o mare parte din Anatolia¹⁰. În ciuda distanței temporale care separă cele două grupuri, biografiile lor înfățișează asemănări impresionante: povestiri despre creștini executați după ce au refuzat convertirea la islam sau care s-au convertit, dar în cele din urmă au revenit la credința creștină. Paralelele între cele două grupuri de sfinți, care nu au fost remarcate până acum de cercetători, dar merită să fie studiate detaliat, nu sunt doar consecința unei moșteniri literare comune, ci și rezultatul unor realități demografice similare între califatul islamic timpuriu și Imperiul Otoman timpuriu. Ambele erau societăți rezultate în urma cuceririlor, în care creștinii aparținând culturii bizantine s-au trezit viețuind sub conducerea unor minorități musulmane. În aceste lumi, creștinii și musulmanii se puteau intersecta în moduri foarte asemănătoare, trăind într-o stare de concurență oficială contrabalansată de asemănări culturale, religioase și lingvistice numeroase și profunde. Probabil că în mod inevitabil aceste lumi au produs acte de violență similare, pe care creștinii le-au comemorat în aceleași moduri, și anume prin scrierea unor martirologii. Astfel, când cineva citește *viețile* neomartirilor din epocile omeiadă și abbasidă și se întreabă dacă aceste povestiri înspăimântătoare, iar uneori chiar teatrale, reprezintă pură ficțiune sau dacă ele conțin elemente ale realității psihologice trăite de martiri, trebuie avut în vedere faptul că povestirile paralele referitoare la generațiile ulterioare de apostazi și blasfemiatori ar trebui să inspire un anumit grad de încredere în veridicitatea dovezilor. Simplu spus, sursele ne prezintă tocmai acele informații pe care ne așteptăm să le găsim atunci când vorbim despre creștini care trăiesc în Orientul Mijlociu premodern sub stăpânirea puterilor necreștine.

Folosirea pedepsei capitale împotriva creștinilor a fost o caracteristică importantă a istoriei islamice timpurii, dar ea a avut un scop limitat și a urmărit două obiective specifice. Primul era instituirea supremației islamului și a specificului islamic al statului, într-un moment când musulmanii erau evident depășiți numeric de supușii nemusulmani.

---

¹⁰ Vaporis, *Witnesses for Christ*; Krstić, *Contested Conversions to Islam*; Greene, *History of the Greeks*, 74, 146-151.